

nı birleştirerek Mekke'ye yerleştirdi. Kureyş'in Mekke ve civarındaki hâkimiyetini güçlendirdi. Bu sebeple kendisine "mücemmi" (birleştirici) denilmiştir.

Kâbe'yi tamir ederek hac menâsikinı düzenleyen Kusay, Cürhümlüler'in yerinden söküp gömdükleri Hacerülesved'i Kâbe'deki yerine koydu. 440 yılında Kâbe'nin kuzeyine, tavafa başlanan yerin arka tarafına önemli meselelerin görüşülüp karara bağlandığı Dârünnedve denilen toplantı yerini yaptırdı. Kâbe ve Mekke ile ilgili olan kıyâde, livâ, hicâbe, nedve, sikkâye ve rifâde hizmetlerinin tamamını elinde topladı. Mekke'ye gelen hacılara verdiği hizmetin karşılığı olarak Kureyş'ten yıllık vergi aldı. Mekke'de çeşitli su kuyuları açtırdı. Kâbe'nin etrafına deriden yapılmış havuzlar koyarak hacıların su ihtiyacını karşıladı. Hacla ilgili takvim işlerini Kinâne kabilesine bırakıp diğer kabilelerin de Mekke'ye bağlılığını sağladı. Hanımının akrabası olmaları dolayısıyla bazı görevleri de Huzâalılar'a verdi.

Vefat etmeden önce Kâbe'nin bakımını ve anahtarlarını muhafaza göreviyle sikkâye, rifâde ve livâ görevlerini oğlu Abdüddâr'a bırakan Kusay yaklaşık 480'de ölmüş ve Hacûn'a defnedilmiştir. Kabri zamanla bir ziyaretgâh haline gelmiştir. Kureyş kabilesi onun ölümünden sonra da koyduğu prensiplere uymayı sürdürmüştür. Kusay'ın Mekke'nin kurucusu olduğuna dair bir görüş varsa da Mekke'nin Kusay'dan önce de mevcut olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 137; İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut 1391, I, 117-119, 123-124, 130-132; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 70-71; II, 137; Ezrakî, *Ah-bârü Mekke*, I, 103-111, 113, 195; II, 191; Fâkihî, *Ah-bârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1987, V, 170-175; Belâzürî, *Ensâb*, I, 47-53, 55, 57-58; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 256, 265; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 121-122, 132-133, 136-139, 141-142; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 18 vd., 38 vd., 57 vd., ayrıca bk. İndeks; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 35; II, 888; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 88-91, 117-121; İbrâhîm eş-Şerîf, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve 'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985, s. 117-125; Fuâd Ali Rızâ, *Ümmü'l-kurâ*, Beyrut 1987, s. 142-144; Nedvî, *Rahmet Peygamberi* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1992, s. 51, 60, 62, 74, 133; Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, İstanbul 1996, s. 152, 173, 180, 186, 188-190; G. Levi Della Vida, "Kusayy", *IA*, VI, 1028-1030; a.mlf., "Kuşayy", *EJ²* (İng.), V, 519-520.

ALİ OSMAN ATEŞ

KUSAYRU AMRE

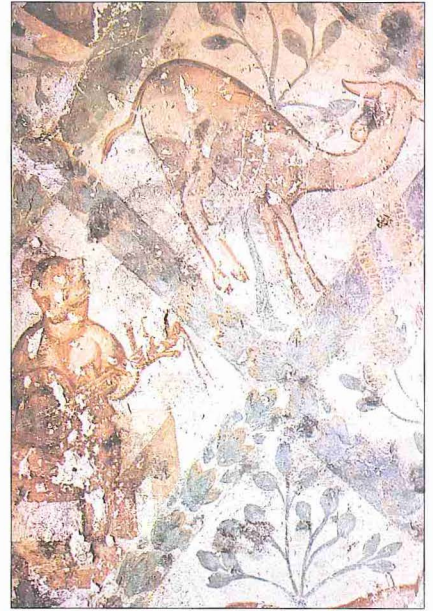
(قصور عمرة)

Erken İslâm sivil mimarisinin en önemli örneklerinden biri.

Ürdün Krallığı topraklarının batısındaki Emevîler'e ait çöl kasırlarının bulunduğu Amman bölgesinde ve Amman'ın 100 km. doğusunda Azrak vahasının baş tarafındadır; benzerleri arasında günümüze iyi durumda ulaşmış olmasıyla dikkat çeker. İskân bölgelerinin uzağında kalmasından dolayı unutulmuş bina 1898 yılında Alois Musil tarafından bulunmuş ve 1901 yılında ressam A. L. Mielich'in katkılarıyla albüm halinde neşredilmiştir. 1974'te de Martin Almagro başkanlığında bir İspanyol heyeti duvarlarındaki resimleri temizleyerek mevcut kalıntıları yeniden ilim âlemine sunmuştur.

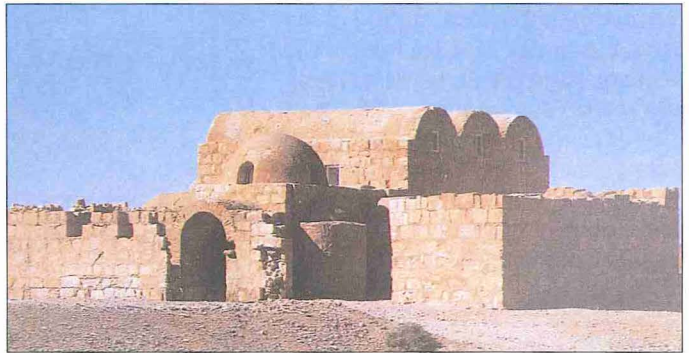
Kusayru Amre'nin tarihlenmesi problemidir ve bânisi hakkında kesin bir şey söylemek güçtür. Binanın keşfi sırasında tesbit edilen, fakat sonraları zamanın etkisiyle kaybolan bazı duvar resimlerindeki yazılar bâninin emir unvanını taşıdığını göstermektedir. Bu durumdan, binayı yaptıran kişinin halife olmayan veya o günlerde henüz tahta çıkmamış bulunan bir hânedan mensubu olduğu anlaşılmakta ve bu kişinin kimliği için I. Velîd (705-715) veya II. Velîd (743-744) üzerinde durulmaktadır.

Dışarıdan heybetli bir görünüme sahip olan kasır (50 × 25 m.) kireç taşından yapılmıştır; kapı ve pencere söveleri siyah bazalttır. Müstemilâtın dışında bir salon ve bir hamamdan meydana gelen asıl binanın birinci derecede önemli kısmı 8,75 × 7,58 m. boyutlarındaki salondur ve üzerleri beşik tonoz örtülü üç nef ayrılmıştır. Salonun pencereleri doğu tarafına açılmış, orta nefin güneyine bir girinti şeklindeki loş taht odası yerleştirilmiştir. Taht odasının sağında ve solunda bi-

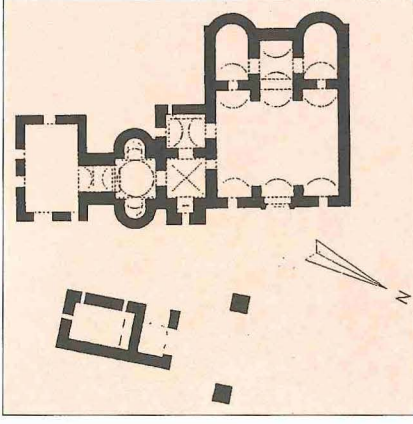

Kusayru Amre'nin fresko süslemelerinden bir detay

rer özel geçitle bağlı bulunduğu iki loş oda daha vardır, bunların kasır sahibinin istirahati ve kişisel yaşamıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Salona açılan hamamın soyunmalığı beşik tonoz, ılıkılığı çapraz tonozla, sıcaklığı ise kubbeye örtülüdür. En itinalı kısım olan sıcaklığın kubbesine özel bir ihtimam gösterilerek içi, çevresine burç sembolleri işlenmiş, üzerinde ekliptik koordinatlar ve ekvatorla birlikte 400 civarında yıldızın yer aldığı bir gök haritası ile süslenmiştir. Hamamla salonun kuzeydoğu köşesinde küçük bir havuz bulunmakta ve suyu bina teşkilâtının dışında yer alan 40 m. derinliğindeki bir kuyuya bağlı depodan gelmektedir. Kalan izlerden, kuyudan suyun hayvanlar veya köleler tarafından çevrilen bir dolap vasıtasıyla çekildiği anlaşılmaktadır.

Kusayru Amre

Kusayru Amre'nin planı

Kusayru Amre'nin duvar resimleri Emevî devrinin en iyi korunmuş örnekleridir. Çok kuvvetli Helenistik gelenek ve Bizans etkisi gösteren fresk tekniğindeki bu resimlerin Bizanslı ustaların yardımıyla yapılmış olması muhtemeldir. Emevîler'e has biçimde insan figürlerinin bol miktarda kullanıldığı resimler arasında av sahneleri, avcılar, müzisyen ve rakkâselerin yanında çok cüretkâr bir şekilde ele alınmış eğlence sahnelerinin de bulunması dikkat çekicidir. Bunların dışında hayvan mücadeleleri, güreşçiler, taş ocaklarından taşın çıkartılıp develerle taşınması, iki işçinin bu taşları yontması ve demirci, marangoz, duvarcı vb. zanaat erbabının bir bina yapması gibi sahneler de bulunmaktadır.

Kusayru Amre'nin duvar resimleri arasında en önemli olanı, salonun batı duvarının güney ucunda yer alan Altı Kral panosudur. Bu resimde altı kişi ayakta durmakta ve başları üzerindeki Arapça ve Grekçe yazılardan bunların dördünün Bizans, İran ve Habeş imparatorları ile Vizigot (İspanya) kralı oldukları anlaşılmakta, yazıları okunamayan diğer ikisinin de Türk hakaniyla Çin imparatoru veya Hindistan hükümdarı oldukları tahmin edilmektedir. İslâm fetihleri sırasında Araplar'a yenilen dünyanın bu en büyük altı hükümdarı, biraz ileride elinde hükümlanlık âlâmeti olarak "lituus" (ucu kıvrık asâ) tutan bir şahsa yönelmişlerdir. Emevîler'in cihan hâkimiyetini ifade eden bu sahneden başka taht odasının arka duvarında yer alan bir başka panoda da bir sayvan altında oturan ve iki yanındaki hizmetkârlar tarafından yelpazelenen kişi-

nin (Emevî halifesi) ayakları altına denizlere de hâkim olduğunu gösteren denizcilikle ilgili bir sahne resmedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Musil, *Qusayr 'Amra*, Wien 1907; A. Jausen-R. Savingnac, "Les châteaux arabes Quseir Amra", *Mission archéologique en Arabie*, Paris 1922, III, tür.yer.; E. Diez, *Die Kunst der islamischen Völker*, Potsdam 1926, s. 144-147; K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture Umayyads, Early Abbasids and Tûlûnids, Part I-Umayyads*, London 1932, s. 338 vd.; a.mlf., *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Middlesex 1958, s. 84-99, pl. 21-23; a.mlf., "Architecture", *EP* (İng.), I, 612, fig. 3, pl. IX-X; M. Almagro, *Qusayr 'Amra*, Madrid 1975; G. Mitchell, *Architecture of the Islamic World*, London 1984, tür.yer.; O. Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu* (trc. Nuran Yavuz), İstanbul 1988, tür.yer.; ayrıca bk. rs. 2, 3, 59, 87, 89; a.mlf., "The Painting of the Six Kings at Qusayr Amra", *Ars Orientalis*, I, Baltimore 1954, s. 185-187; J. M. Blázquez, *Mosaicos Romanos de España*, Madrid 1993, s. 647-718; F. Zayadine, "The Umayyad Frescoes of Quseir 'Amra", *Archaeology*, XXXI/3, New York 1978, s. 19-29; E. Herzfeld, "Amre", *IA*, I, 415-418.

A. ENGİN BEKSAÇ

KUSEM b. ABBAS

(قثم بن العباس)

Kusem b. el-Abbâs
b. Abdilmüttalib el-Hâşimî
(ö. 57/676)

Sahâbî.

H. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğludur. Annesi Ümmü'l-Fazl Lübâbe bint Hâris el-Hilâliyye, H. Hatice'den sonra müslüman olan ilk kadın olup Resûl-i Ekrem'in hanımlarından Meymûne'nin kız kardeşidir. Resûlullah kendisine benzetilen Kusem'i arkadaşlarıyla oynarken görmüş ve bineğinin arkasına bindirmişti. Kusem H. Peygamber'in cenazesi yika-

nırken hazır bulunmuş, cesedi sağa sola çevirmiş, Resûlullah'ı kabrine yerleştirmiş ve kabirden en son o çıkmıştı. Bu sebeple Resûl-i Ekrem'e en son dokunan kişi olarak tanınır. H. Hüseyin'in sütkardeşiydi. H. Peygamber'den ve babasından, ayrıca kardeşi Fazl ve Talha b. Ubeydullah'tan hadis rivayet etmiş, kendisinden Hânî b. Hânî, Abdülmelik b. Muhammed b. Amr ve Ebû İshak es-Sebîî rivayette bulunmuştur.

H. Ali'nin hilâfeti döneminde Mekke valiliğine tayin edilen Kusem onun ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Kusem'in Medine valiliği yaptığı da söylenmiştir. Mekke'deki idarî görevleri yanında hac emirliği yaptı (38/658) ve fetvalar verdi. Muâviye'nin 39 (659) yılında Yezîd b. Şecre er-Ruhâvî'yi hac emîri olarak tayin etmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Yezîd b. Muâviye kumandasında 3000 kişilik bir ordu Mekke'ye doğru hareket etti. Kusem, ordunun Mekke'ye girmesini engellemek için halka çağrıda bulunduysa da gerekli destek ve yardımı sağlayamadı. Yezîd herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Mekke'ye girdi. Kusem, hac emirliğine Yezîd b. Şecre er-Ruhâvî dışında birinin getirilmesi isteğini tekrarladı. Ebû Saîd el-Hudrî'nin görüşü doğrultusunda hac idaresine Şeybe b. Osman getirildi.

Kusem Muâviye döneminde Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affân'ın kumandasında Horasan civarındaki fetihlere katıldı. Savaşta gösterdiği kahramanlık karşılığında ganimetten bin hisse ayrılması teklif edildiyse de ganimetlerin beşe taksim edilip diğer kişilerin hakları verildikten sonra kendisine pay ayrılması gerektiğini belirtti. Fazilet ve takvâ sahibi olan Kusem, Saîd b. Osman'la birlikte Semerkant seferine katıldı (56/675) ve Semerkant'ta şehid oldu. Merv'de vefat ettiği de belirtilmiştir. Mezarı zamanla ziyaretgâh haline gelmiş, etrafına cami ve medrese yapılmıştır. Semerkantlılar arasında "şâh-ı zend" (yaşayan sultan) olarak anılan Kusem'in mezarına Bâbü'r devrinde Mezarşâh adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 101, 205, 260; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 65; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 32; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 367; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 27; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), Riyad 1405/1985, s. 198, 201; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 17, 46, 107, 409, 455; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 194; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 121, 122, 166; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 402; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 213; Şerîf er-Radî, *Nehcû'l-belâğa* (nşr. Subhî es-Sâlih), Kum, ts. (Dârü'l-hicre), s. 457-458; İbn

Kusem b. Abbas'ın sandukası

